

УДК: 378.04:316.61

В. О. Шищенко

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

© Шищенко В. О., 2018
<http://orcid.org/0000-0002-3872-3840>
<http://doi.org/10.5281/zenodo.1228354>

У статті йдеться про провідні напрями підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах інклюзії. Визначено, що до пріоритетних напрямів підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах інклюзії належать: застосування технології контекстного навчання, що дозволяє сформуванню цілісної структури професійної діяльності майбутніх учителів в умовах інклюзивного навчання за допомогою оптимального з'єднання репродуктивних й активних методів навчання та відтворення соціального контексту майбутньої діяльності; використання потенціалу змісту педагогічних дисциплін для формування позитивної мотивації до здійснення інклюзивного навчання, набуття знань про особливості розвитку, навчання й виховання різних категорій дітей з обмеженими можливостями здоров'я та про специфіку професійної діяльності майбутнього вчителя початкових класів в умовах інклюзивного навчання; залучення в зміст навчання майбутніх учителів спецкурсу «Особливості роботи в інклюзивному класі», який передбачає реалізацію квазіпрофесійної діяльності, спрямованої на освоєння способів і досвіду виконання конкретних професійних дій у процесі інклюзивного навчання; забезпечення наступності етапів формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів, розвиток і застосування сформованих ключових компетентностей у практичній діяльності студентів.

Ключові слова: *інклюзія, підготовка, вчитель початкових класів, етапи, можливості, потенціал.*

Шищенко В. А. Подготовка будущих учителей начальных классов к работе в условиях инклюзивного обучения

В статье рассматриваются основные направления подготовки будущих учителей начальных классов к работе в условиях инклюзии. Определено, что к числу приоритетных направлений подготовки будущих учителей начальных классов к работе в условиях инклюзии относятся: применение технологии контекстного обучения, позволяющей сформировать целостную структуру профессиональной деятельности будущих учителей в условиях инклюзивного обучения посредством оптимального соединения репродуктивных и активных методов обучения и воссоздания социального контекста будущей деятельности; использование потенциала содержания педагогических дисциплин для формирования положительной мотивации

к осуществлению инклюзивного обучения, приобретения знаний об особенностях развития, обучения и воспитания различных категорий детей с ограниченными возможностями здоровья и о специфике профессиональной деятельности будущего учителя начальных классов в условиях инклюзивного обучения; привлечения в содержание обучения будущих учителей спецкурса «Особенности работы в инклюзивном классе», который предусматривает реализацию квазипрофессиональной деятельности, направленной на освоение способов и опыта выполнения конкретных профессиональных действий в процессе инклюзивного обучения; обеспечение преемственности этапов формирования инклюзивной компетентности будущих учителей, развитие и применение сформированных ключевых компетентностей в практической деятельности студентов.

Ключевые слова: инклюзия, подготовка, учитель начальных классов, этапы, возможности, потенциал.

Shyshenko V. O. Training of future elementary school teachers for work in the context of inclusive education

The article deals with the principal directions of the training of future elementary school teachers for work in the context of inclusion. It has been found that inclusive education is a special system which provides education up to individual plans and systematic medical and social, psychological and pedagogical support covering a diverse contingent of students and differentiates the educational process. Today, a number of legislative acts which provide equal conditions for education of physically disabled people have been developed in Ukraine. It has been determined that in order to fulfil the main tasks of inclusive education it is necessary to intensify work on the formation of personal qualities of children who have special educational needs, which will make them valuable for the society. In particular, it's important to develop such qualities as: patriotism, discipline, creativity, the ability to self-development and self-improvement, following a healthy lifestyle, sympathy and other. Since the aim of education in Ukraine is the full development of the human personality as the highest value of the society, special attention should be paid to the formation of such an important personal quality of elementary school students as a social and personal motivation for the preservation and promotion of their own health; the formation of tolerance in relationships with peers, the skills of the social behavior in everyday life; the development of students' skills to cooperate in a pair, in a group, to be responsible for their duties and errands. It has been determined that the principal directions of the training of future elementary school teachers for work in the context of inclusion include using the technology of contextual education which allows forming a coherent structure of the professional activity of future teachers in the context of inclusive education with the help of the optimal combination of reproductive and active methods of teaching and the reproduction of the social context of the future activity; using the potential of the content of pedagogical disciplines for the formation of a positive motivation for inclusive education; the acquisition of knowledge about the peculiarities of development, education and

upbringing of various categories of physically disabled children and the specifics of the future elementary school teachers' professional activity in the context of inclusive education; the inclusion of the special course "Features of work in the inclusive class" in the content of the training of future teachers, which provides for the realization of paraprofessional activities aimed at mastering the methods and experience of implementing specific professional actions in the process of inclusive education; ensuring the continuity of stages of the formation of future teachers' inclusive competence, the development and application of the formed key competencies in the practical activity of students.

Key words: *inclusion, training, elementary school teacher, stages, opportunities, potential.*

Постановка проблеми. Демократичні зміни в українському суспільстві зумовили низку змін у підходах до організації навчання дітей з особливими освітніми потребами. Концепція «Нова українська школа» зазначає, що для учнів з особливими потребами буде створено умови для навчання спільно з однолітками. Для таких дітей буде запроваджено індивідуальні програми розвитку, що передбачають психолого-педагогічний та корекційно-реабілітаційний супровід. МОН України за підтримки М. Порошенка вже реалізувало низку пілотних проектів з інклюзивної освіти в різних областях. Такий підхід спонукає педагогічні заклади вищої освіти переглянути плани підготовки фахівців з урахуванням специфіки інклюзивного навчання. Особливо гостро така потреба постає в процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів, які вже з нового навчального року будуть залучені до роботи з учнями з особливими освітніми потребами.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Підґрунтям для розроблення питань підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі є інтерпретація результатів сучасних досліджень з означеної проблематики. Аспекти організації інклюзивного навчання у вітчизняних закладах освіти досліджували: Л. Будяк, Л. Даниленко, І. Демченко, А. Колупаєва, І. Луценко, С. Миронова, В. Синьов, О. Таранченко, З. Шевців. Значну увагу приділено формуванню інклюзивної компетентності вчителів і вихователів дошкільних закладів: С. Альохіна, Ю. Бойчук, О. Бородіна, О. Гноєвська, Г. Косарева, І. Хафізулліна та інші. Однак виникає необхідність розробки не лише нових методів та форм роботи, спрямованих на підготовку вчителя, а й визначення тих перспективних можливостей інтеграції, навчально-виховного потенціалу позааудиторної роботи, вивчення

зарубіжного досвіду, які можна ефективно використовувати в процесі професійної підготовки вчителя.

Мета статті полягає у визначенні пріоритетних напрямів підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах інклюзивного середовища.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-педагогічної літератури, нормативних актів щодо розвитку й організації інклюзивної освіти у світі загалом і в Україні зокрема доводять необхідність зміни ставлення сучасного суспільства до проблеми навчання дітей з особливими потребами, подолання їхньої дискримінації та переходу від медичної моделі соціалізації до соціальної [1, 3]. Учитель початкової школи стане першим наставником дитини з особливими освітніми потребами, а відповідно він потребує системної підготовки до участі в такому процесі. Безсумнівно, найбільш ефективним напрямом підготовки майбутнього вчителя є запровадження відповідних навчальних дисциплін: «Інклюзивна освіта», «Особливості роботи в інклюзивному класі», «Дитина з особливими освітніми потребами» тощо. Однак доцільно використовувати й реалізовувати вивчення відповідних тем у традиційних курсах фахової підготовки. Деякі потенційні можливості для формування інклюзивної компетентності майбутніх вихователів презентують окремі розділи дисципліни «Педагогіка». Так, у розділі «Уведення в педагогічну діяльність» вивчення теми «Вимоги державного освітнього стандарту до особистості та професійної компетентності педагога» дозволяє розглядати різні види компетентностей вчителя і, зокрема, згадувати про інклюзивну компетентність, обґрунтовуючи актуальність її формування.

У розділах «Загальні основи педагогіки», «Освіта як суспільне явище й педагогічний процес» і «Освіта як цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства і держави» можна приділити особливу увагу проблемі доступу кожної людини до здобуття якісної освіти та свободи вибору способу отримання освіти, в тому числі й для людей з обмеженими можливостями здоров'я.

У розділах «Теорія навчання» та «Теорія виховання», говорячи про принцип навчання і виховання, серед яких одним з основних є принцип гуманістичної спрямованості педагогічного процесу, можна підкреслити, що одним із засобів гуманізації педагогічного процесу є введення в практику загальноосвітніх шкіл

інклюзивного навчання. Актуальність упровадження інклюзивного навчання можна узагальнити і в темі «Інноваційні освітні процеси». Вивчення історії освіти і педагогічної думки необхідно підкреслити, що інтеграція та інклюзія є основними тенденціями в розвитку спеціальної освіти найбільш розвинених зарубіжних країн, конкретизуючи розкриття теми на прикладах. У темах розділу «Соціальна педагогіка» – «Соціальне виховання і соціалізація особистості», «Сім'я як суб'єкт педагогічної взаємодії й соціокультурне середовище виховання та розвитку дитини» необхідно підкреслити важливість виховання дитини, особливо з обмеженими можливостями здоров'я, в умовах власної сім'ї, і водночас значущість соціального оточення звичайних однолітків для ефективної соціалізації. Навчальний предмет «Психолого-педагогічний практикум», спрямовано на формування ключових операційних компетентностей, що належать до структури професійної компетентності вчителя початкових класів, дає основу для формування ключових операційних компетентностей інклюзивної компетентності.

Набагато більші можливості для формування інклюзивної компетентності майбутнього вчителя презентують розділ дисципліни «Педагогіка» – «Корекційна педагогіка з основами спеціальної психології», а також дисципліни «Основи спеціальної психології» та «Основи спеціальної педагогіки», що дають можливість вивчення особливостей дітей із різними відхиленнями розвитку, принципів роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Розділ «Корекційна педагогіка з основами спеціальної психології» передбачає формування уявлення про особливості організації процесу навчання й виховання дітей та підлітків із незначними вадами розвитку й відхиленнями в поведінці, що зазнають тимчасові адаптаційні труднощі й складності в освоєнні освітніх програм; знайомить з діагностико-профілактичною та корекційно-педагогічною роботою, що сприяє ефективному розвитку та формуванню особистості цієї категорії дітей та підлітків в умовах функціонування навчального закладу. До складу цього розділу вводяться елементи спеціальної психології. Розглядаються питання співвідношення норми й відхилення в фізичному, психологічному, інтелектуальному й моторному розвитку людини, поняття первинного й вторинного дефекту, комбіновані порушення, їхні причини.

На наступному етапі навчання більш детально вивчаються «Основи спеціальної психології» – сфери психології розвитку, яка вивчає проблеми

розвитку людей із фізичними та психічними вадами, визначає потреби дітей в особливих умовах навчання й виховання і потреби дорослих в особливих формах психологічного супроводу. Дисципліна «Основи спеціальної педагогіки» відображає знання з теорії та практики спеціальної освіти осіб із відхиленнями у фізичному й психічному розвитку, для яких освіта в звичайних педагогічних умовах, визначається культурою, яка існує за допомогою загальнопедагогічних методів і засобів, важко і неможливо. Така дисципліна знайомить з основними категоріями спеціальної педагогіки, структурою системи спеціальної освіти, її змістом, принципами, формами і методами, особливостями організації процесу навчання в різних галузях спеціальної освіти.

Однак для того, щоб ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах інклюзивного навчання знань, отриманих за названими дисциплінами, недостатньо. Проаналізувавши освітні стандарти, ми виявили причини, що заважають цілісному формуванню інклюзивної компетентності майбутніх учителів. До таких причин належать такі: недостатня кількість годин, що відводиться на вивчення спеціальних розділів педагогіки «Корекційна педагогіка з основами спеціальної психології» та «Основи спеціальної педагогіки», відображення у змісті цих курсів в основному диференційованої системи спеціальної освіти, що негативно позначається на мотивації студентів до вивчення таких дисциплін, що не мають для них практичної значущості, застосування в навчанні в основному репродуктивних методів, відсутність чітко сформульованого складу ключових компетентностей, необхідних для здійснення інклюзивного навчання.

Процес формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів можна побудувати відповідно до логіки формування ключових змістовних і операційних компетентностей. Із метою забезпечення більшої результативності слід поділити процес на три взаємопов'язані етапи:

- інформаційно-орієнтовний етап – формування мотиваційної й когнітивної ключових компетентностей;
- квазіпрофесійний етап – формування рефлексивної й операційної ключових компетентностей;
- діяльнісний етап – розвиток і застосування сформованих ключових компетентностей у практичній та дослідницькій діяльності студентів.

Перший етап формування інклюзивної компетентності, інформаційно-орієнтований, передбачений частково в продовження першого й другого року підготовки майбутніх учителів, під час вивчення загального курсу педагогіки, шляхом унесення акцентів із певної проблеми; у процесі вивчення розділу «Корекційна педагогіка», на третьому році навчання в дисципліні «Основи інклюзивної освіти».

Специфіка цього етапу визначається усвідомленням студентами значущості дітей з обмеженими можливостями здоров'я в соціум, формуванням мотиваційно-ціннісного ставлення до проблеми якісної й доступної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, визнанням за ними права вибору способу отримання освіти, визнанням інклюзивного навчання як найбільш прийняттого та ефективного для соціалізації дітей з обмеженими можливостями здоров'я, а також придбанням знань про способи організації подібного виду навчання за кордоном і досвіду пізнавальної діяльності.

Система підготовки студентів на цьому етапі передбачає реалізацію таких завдань: розвиток і поглиблення інтересу й ціннісного ставлення до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітній школі; формування потреби у професійному вдосконаленні допомогою набуття необхідних знань і досвіду пізнавальної діяльності.

Для реалізації поставлених завдань необхідно використовувати лекційні та семінарські заняття, в яких передбачені як репродуктивні, так і методи активного навчання: дискусія, круглий стіл. Для активізації діяльності студентів на семінарських заняттях передбачена робота в малих групах.

Другий етап формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів початкових класів – квазіпрофесійний – передбачено на четвертому році навчання студентів. На цьому етапі відбувається орієнтування студентів на застосування отриманих на попередньому етапі знань і набуття ключових операційних компетентностей при моделюванні майбутньої професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання, а також набуття здібностей конструктивного спілкування в умовах інклюзивного навчання та рефлексії власної пізнавальної і квазіпрофесійної діяльності.

Залучення в зміст навчання майбутніх учителів початкових класів спецкурсу «Особливості роботи в інклюзивному класі», який передбачає реалізацію квазіпрофесійної діяльності, спрямованої на засвоєння способів

і досвіду виконання конкретних професійних дій у процесі інклюзивного навчання.

Для реалізації завдань цього етапу програма спецкурсу передбачає використання під час лекцій, семінарів, практичних занять активних методів навчання: традиційних (проблемні лекції та семінари, дискусія, завдання дослідницького характеру), та активних форм роботи (аналіз конкретних ситуацій і вирішення педагогічних завдань; ситуативно-рольові ігри, які передбачають створення ситуацій варіативно-професійної поведінки).

Третій етап – діяльнісний – передбачає розвиток і застосування сформованих ключових компетентностей у практичній і дослідницькій діяльності студентів. Найбільший ефект на цьому етапі можна досягти під час педагогічної практики в умовах реального процесу інклюзивного навчання. З цією метою нами запроваджено відвідування шкіл, де цього навчального року розпочали роботу в умовах інклюзії, ознайомлення з кабінетами соціалізації дітей молодшого шкільного віку, які передбачають організацію позашкільного дозвілля (заняття з розвитку дрібної моторики, пісочна анімація, пальчикове малювання тощо).

Ми вважаємо, що для ефективного впровадження в Україні ідей інклюзивного навчання необхідно удосконалити процес підготовки майбутніх учителів, уносячи відповідні акценти в дисципліни й уводячи спецкурси з означених проблем, припускаючи формування інклюзивної компетентності у всіх майбутніх учителів на основі досвіду реалізації ідей компетентнісного підходу у вищій педагогічній освіті.

Висновки. Отже, інклюзивна освіта – це особлива система навчання, яка забезпечує навчання за індивідуальними навчальними планами та систематичний медико-соціальний та психолого-педагогічний супровід, охоплює різноманітний контингент учнів і диференціює освітній процес. На сьогодні в Україні розроблено низку законодавчих актів, які забезпечують рівні умови для навчання і виховання осіб, які мають обмежені можливості здоров'я.

Визначено, що провідні напрями підготовки майбутніх учителів початкових класів до інклюзивного навчання, передбачають застосування технології контекстного навчання, що дозволяє сформувати цілісну структуру професійної діяльності майбутніх вихователів в умовах інклюзивного навчання

за допомогою оптимального з'єднання репродуктивних й активних методів навчання та відтворення соціального контексту майбутньої діяльності; використання потенціалу змісту педагогічних дисциплін для формування позитивної мотивації до здійснення інклюзивного навчання, набуття знань про особливості розвитку, навчання й виховання різних категорій дітей з обмеженими можливостями здоров'я та про специфіку професійної діяльності вчителя початкової школи в умовах інклюзивного навчання.

Література

1. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук. – К. : Наук. світ, 2010. – 196 с.
2. Нова українська школа: poradnik для вчителя / під заг. ред. Н. М. Бібік. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
3. Шевців З. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2017. – 44 с.